

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА ТА ІННОВАЦІЙНОЇ
ОСВІТИ
КАФЕДРА ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ДИСЦИПЛІН

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ
з дисципліни
«ПРАКТИКУМ ЗІ СКЛАДАННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИХ
ДОКУМЕНТІВ»

Дніпро – 2023

Практикум зі складання цивільно-процесуальних документів // Конспект лекцій. – Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2023. – 10 с.

РОЗРОБНИКИ:

Роман КАРПЕНКО, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент

ТЕМА № 1:

ПРОЦЕСУАЛЬНІ АКТИ-ДОКУМЕНТИ В ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ. ЗАЯВИ ОСІБ, ЯКІ БЕРУТЬ УЧАСТЬ У СПРАВІ (2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Загальна методика складання процесуальних документів особами, які беруть участь у справі.
2. Аналіз фактичних обставин справи.
3. Формування предмета доказування і змісту позовних вимог у справі.
4. Доведення і доказування у цивільному процесі та обставини, які не підлягають доказуванню (доведенню).

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

Нормативно-правові акти

1. Конституція України. Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості ВРУ. – 1996. - № 30. – Ст. 141.
2. Цивільний процесуальний кодекс України № 1618-IV від 18 березня 2004 р. // ВВР. – 2004. - № 40-41, 42. – Ст. 492.
3. Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 р № 1798-XII // ВВР. – 1992. - № 6. - Ст. 56.
4. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 р. № 2747-IV // ВВР. – 2005. - № 35-36, № 37. - Ст.446.
5. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III // ВВР. – 2001. - № 25-26. - Ст. 131.
6. Про судоустрій та статус суддів. Закон України від 07 липня 2010 р. № 2453-VI // ВВР. – 2010. - № 41-42, № 43, № 44-45. - Ст. 529.
7. Про Конституційний Суд України. Закон України. Закон України від 16 жовтня 1996 р. № 422/96-ВР // ВВР. – 1996. - № 49. – Ст. 272.

8. Про міжнародне приватне право. Закон України від 23 червня 2005 р. № 2709-IV // ВВР. – 2005. - № 32. – Ст. 422.

9. Про адвокатуру та адвокатську діяльність. Закон України від 5 липня 2012 р. № 5076-VI // [Офіційне джерело]: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

10. Про безоплатну правову допомогу. Закон України від 8 липня 2011 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2011. - № 51. - Ст. 577.

Акти міжнародного права

11. Загальна декларація прав людини: ООН; Декларація, Міжнародний документ від 10.12.1948 // http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015

12. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 04.11.1950 // http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (ратифікована Законом України від 17 липня 1997 р. № 475/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. - № 40. - Ст. 263.

13. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: ООН; Пакт, Міжнародний документ від 16.12.1966 р. // http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (Міжнародний пакт ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.73 р.).

14. Конвенція про правову допомогу та правові відносини в цивільних, сімейних та кримінальних справах. Міжнародна угода від 22 січня 1993 р. Ратифіковано Україною 10 листопада 1994 року № 240/94 ВР.

Рішення Конституційного Суду України

15. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес) від 1 грудня 2004 р. № 18-рп/2004.

Постанови Пленуму Верховного Суду України

16. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 1 листопада 1996 року № 9.

17. Про незалежність судової влади. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 13 червня 2006 р. № 8.

Підручники, навчальні посібники, інші дидактичні та методичні матеріали

18. Бірюков І.А. Справедливість та її місце в цивільному судочинстві / І. А. Бірюков // Бюлетень Міністерства юстиції України : Міністерство юстиції України. - 2013. - № 10. - С. 93-98.

19. Васильєв С.В. Довідник з підготовки до судового розгляду окремих категорій цивільних справ / С. В. Васильєв ; рец. Д. Д. Луспеник. - 2-е вид., перероб. і доп. - Харків : Еспада, 2014 (Харків). - 448 с.

20. Курс цивільного процесу: підручник / В. В. Комаров, В. А. Бігун, В.В.Баранкова та ін. ; ред. В. В. Комаров ; рец.: В. С. Зеленецький, О. І. Процевський ; Національний університет "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого". - Харків : Право, 2011 (Харків). - 1352 с.

21. Литовченко Л. А. Цивільний процес: навчальний посібник. – Дніпропетровськ: «Адверта», 2013. – 482 с.

22. Процесуальні документи у цивільних справах (теорія, методика, практика) : Наук.-практ. посіб. / За заг. ред. С.Я. Фурси ; Центр правових досліджень Фурси. - К. : Видавець Фурса С.Я., КНТ, 2015. - 1088 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Мета лекції полягає у формуванні знань про загальну методику складання процесуальних документів особами, які беруть участь у справі, роль суду у захисті прав, свобод та інтересів фізичних та юридичних осіб.

ВСТУП

«Практикум зі складання цивільно-процесуальних документів» – одна з вибіркових дисциплін, предметом вивчення якої є поняття, види і значення актів-документів (рішень) у цивільних справах, судові постанови і вимоги закону до їх процесуального оформлення, процесуальні дії осіб, які беруть участь у справі, а також суду та їх процесуальне оформлення, вимоги, що ставляться до судових рішень та їх процесуального оформлення (форма і зміст)..

Метою викладання навчальної дисципліни «Практикум зі складання цивільно-процесуальних документів» є формування у здобувачів вищої освіти поглиблених знань про поняття, види і значення актів-документів (рішень) у цивільних справах. Дії осіб, які беруть участь у справі, їх процесуальне оформлення. Судові постанови і вимоги закону до їх процесуального оформлення. Поняття, види і значення актів правосуддя. Процесуальні дії осіб, які беруть участь у справі, а також суду та їх процесуальне оформлення. Вимоги, що ставляться до судових рішень та їх процесуального оформлення (форма і зміст). Законна сила судових рішень.

Відповідно завданнями вивчення навчальної дисципліни «Практикум зі складання цивільно-процесуальних документів» є опанування здобувачами вищої освіти теоретичними знаннями про норми, принципи та інститути цивільного процесуального права, які регулюють законодавчо закріплений порядок провадження у цивільних справах. Здобувачі вищої освіти повинні набути навичок щодо користування нормативними актами цивільного процесуального права, вмінь вирішувати конкретні практичні питання, які пов'язані з застосуванням норм відповідного законодавства, складати процесуальні документи.

Успішне оволодіння навчальною дисципліною повинно розглядатися студентами магістратури як умова становлення фахівця-юриста, який володіє високою професійною культурою і кваліфікацією.

І. ЗАГАЛЬНА МЕТОДИКА СКЛАДАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДОКУМЕНТІВ ОСОБАМИ, ЯКІ БЕРУТЬ УЧАСТЬ У СПРАВІ.

Якщо особа дійшла висновку, що її право порушене, оспорюване або невизнане чи охоронюваний законом інтерес потребує захисту судом, вона має право звернутися до суду за таким захистом із заявою у письмовій формі. При цьому у ЦПК йдеться про те, що суд розглядає цивільні справи не інакше як за зверненням фізичних чи юридичних осіб. Таке звернення до суду залежно від виду провадження, у якому буде розглядатися справа, має бути виражене у процесуальній формі, а саме - у позовній заяві, заяві окремого провадження або заяві про видачу судового наказу. Лише за умови подання таких процесуальних документів - заяв, оформлених відповідно до закону, суд, перевіrivши передумови звернення особи до суду, відкриє провадження у справі та розпочне її судовий розгляд.

Зазвичай, будь-який документ, що подається до суду від осіб, які беруть участь у справі, складається з **чотирьох частин**:

- 1) вступна;
- 2) описова;
- 3) мотивувальна;
- 4) прохальна.

Вступна частина для осіб вважається найпростішою, оскільки назвати суд, який має розглядати вашу заяву, не важко, якщо заявник чітко орієнтується у нормах цивільного, адміністративного або господарського процесів. Але ця простота лише удавана, оскільки навіть досвідчені фахівці з виділом адміністративного процесу в самостійний вид судочинства плутають ті суди, які мають розглядати заяву. Це положення в межах складання процесуальних актів досліджувати не вважаємо за можливе через те, що питання підвідомчості (компетенції) справ мають свою специфіку і розглядаються і межах цивільного, господарського та адміністративного процесів. У сучасній доктрині цивільного процесу передбачається визначать компетенцію суду у порядку цивільного судочинства за категоріями справ та суб'єктами, які мають брати участь у справі. Зокрема, у ЦПК встановлено, що суди розглядають в порядку цивільного судочинства справи про захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, що виникають із цивільних, житлових, земельних, сімейних, трудових відносин, а також з інших правовідносин, крім випадків, коли розгляд таких справ проводиться за правилами іншого судочинства. Отже, у цій статті наведено нечіткий перелік справ, які можуть розглядатися у порядку цивільного судочинства. Варто до цього додати, що справи, в яких беруть участь юридичні особи, вирішуються господарськими судами. Коли ж питання стоїть про порушення прав громадян органами державної влади, місцевого самоврядування і публічними органами, то такі справи підлягають розгляду у порядку адміністративного судочинства.

Якщо у звичайному адміністративному документі для порушення діяльності адміністративних органів достатньо зазначити: кому адресований документ і від кого, то процесуальний документ, звернений до суду, має відповідати загальним вимогам, встановленим у ЦПК.

На практиці ж досить часто виникають істотні труднощі у правильному визначенні відповідача, але тут слід брати до уваги фактичні обставини справи і норми матеріального і процесуального права. Наприклад, коли шкоду було завдано працівником юридичної особи при виконанні останнім своїх службових обов'язків, то відповідачем має зазначатися юридична особа, а працівник має позначатися як третя особа без самостійних вимог на боці відповідача. Хоча у вступній частині позовної заяви формально вимагається назвати ім'я позивача, його представника і відповідача та не йдеться про інших осіб, яких доцільно залучити до участі в розгляді справи, особа, яка складає позовну заяву повинна брати до уваги такі положення:

1) до участі у справі можуть залучатися треті особи, на права яких може вплинути подальше рішення суду;

2) згідно з ЦПК до участі у справі можуть залучатися представники, тому слід розрізняти тих представників, які діють на підставі закону і без спеціального доручення (наприклад, так батьки захищають інтереси своїх малолітніх дітей), а також тих, які діють на підставі довіреності або договору доручення тощо. Тому у позовній заяві слід зазначити правові підстави, на яких діє представник.

Перед тим, як перейти від вступної частини до описової, треба знати, в якому виді провадження має розглядатися справа. Переважна більшість юридично необізнаних громадян не знає, за якими критеріями слід відрізняти спеціальні види проваджень, а їх згідно з ЦПК три, а саме:

3) наказне;

4) окреме;

5) позовне.

Коротко формулюючи специфіку розгляду справ у наказному провадженні можна стверджувати, що вона орієнтована на надання заборгованості боржника сили наказу суду для того, щоб безспірна заборгованість стягувалася у примусовому порядку. І в цьому провадженні існують певні труднощі з термінологією, оскільки заява подається особою, яка визначається заявником, а інша особа, на яку передбачається покласти відповідальність, - боржником. Тоді як заявника у наказному провадженні називають стягувачем, але, на наш погляд, подаючи заяву до суду, доцільно застосовувати найбільш поширений термін «заявник».

Окреме провадження формально воно відрізняється тим, що заяву подає не позивач, а заявник, поняття «відповідач» у цій категорії справ відсутнє, оскільки у ній не розглядаються випадки правопорушень. Тому всі справи, в яких не існує правопорушення, а розглядається існування чи відсутність юридичного факту, вирішуються в окремому провадженні. Всі особи, на інтереси яких вплине майбутнє рішення суду, визначаються як заінтересовані

особи. Навіть провадження у справах про визнання особи недієздатною або про обмеження дієздатності пов'язані зі встановленням насамперед фактів хвороби людини, коли вона неадекватно сприймає реальне життя, і лише потім таким фактам надається правова кваліфікація тощо.

Заява окремого провадження є засобом здійснення особою процесуального права на звернення до суду за захистом. Але було б помилковим надавати заяві окремого провадження суто процесуального характеру, з огляду на відсутність у заяві матеріально-правових рис розглядати її лише як засіб захисту процесуального інтересу. Справді, заява не містить у собі матеріально-правової вимоги, питання про захист матеріального суб'єктивного права заявника взагалі не ставиться. Але якщо воно виникає, то породжує підвідомчий суду спір про право, у зв'язку з чим справа набуває позовного характеру з усіма правовими наслідками. Але зрозуміло що «охоронюваний законом інтерес» заявника, за захистом якого він звернувся до суду, має матеріально-правовий відтінок. Саме тому закон вимагає, щоб у більшості справ окремого провадження у заяві зазначалося, для якої мети заявнику необхідне встановлення даного факту. Це справи про визнання фізичної особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою, встановлення фактів, що мають юридичне значення. В інших справах окремого провадження мета встановлення юридичного факту впливає із змісту факту, що встановлюється. Так, у справах про визнання громадянина обмежено дієздатним - це захист матеріального становища сім'ї, самої особи та інших осіб, яких вона за законом зобов'язана утримувати, тощо. Крім того, при складанні заяви окремого провадження слід визначатися також із суб'єктом складом, що є складним завданням, оскільки правильне визначення кола заінтересованих осіб у подальшому має важливе значення для розгляду справ. За загальним правилом, коло заінтересованих осіб залежить від мети встановлення факту судом, оскільки рішення суду про встановлення факту може вплинути у майбутньому на права та обов'язки цих осіб.

Більшість цивільних справ, які розглядаються судами, є справи позовного провадження, тобто спори, що виникають із цивільних, житлових, земельних, сімейних, трудових відносин, а також з інших правовідносин, крім випадків, коли розгляд таких справ проводиться за правилами іншого судочинства.

Тому визначення документа, з яким особа звертається до суду, залежить від виду провадження, в якому у подальшому розглядатиметься справа.

Згідно з аналізом ЦПК та теорією цивільного процесу у позовній заяві виділяється так звана описова частина, у якій мають бути згруповані усі юридичні факти, які складають фактичну основу справи. Ця частина процесуального акта - позовної заяви характеризується тим, що у ній усі юридичні факти мають бути викладені за критерієм послідовності та переконливості. У позовній заяві не повинно існувати зайвих обставин, які не стосуються розглядуваного спору. Істотною помилкою описової частини юридично необізнаних осіб є те, що вони значну увагу приділяють своїм враженням, думкам, які не мають юридичного значення і судом не будуть

враховані. Такі пояснення можуть бути висловлені під час слухання справи, а не викладатися у позовній заяві.

Серед фактів, які підлягають доказуванню, слід визначити факти абсолютні, тобто очевидні, та ті факти, які підлягають доведенню, тобто ті, які можуть бути спростовані у ході доказової діяльності, залежно від предмета спору. Крім того, при написанні позовної заяви слід керуватися положеннями ЦПК, де йдеться про загальновідомі та преюдиційні факти, а також слід враховувати й законні презумпції.

Формально, кожна обставина, наведена у позовній заяві, має бути підтверджена відповідним доказом.

Мотивувальна частина свідчить про високий рівень написання процесуальних документів, оскільки у цій частині обґрунтовується зміст правовідносин згідно з вимогами законодавства, а також визначаються права та обов'язки кожного учасника таких відносин. У чинній редакції ЦПК не вимагається обґрунтовувати зміст позовних вимог з посиланням на відповідні статті законодавства, але на практиці кожен юридичний обставину доцільно порівняти з обставинами, встановленими у нормах закону.

Зокрема, при пред'явленні позовної заяви, зустрічного позову, позову третьої особи з самостійними вимогами щодо предмета спору між сторонами, заяви окремого провадження, заяви про видачу судового наказу позивачі, треті особи з самостійними вимогами, заявники, як правило, у своїх заявах (мотивувальній частині) зазначають норми закону, на підставі яких суд повинен вирішити їх справу.

Кожна сторона сама повинна довести суду підставу своїх вимог та заперечень, а це можна зробити при належному формуванні позивачем (при поданні позовної заяви чи протягом розгляду справи по суті - при зміні чи уточненні позовних вимог), а відповідачем - при висуненні заперечень проти позову, предмета доказування. Формування предмета доказування (доведення) у справі є необхідним етапом при складанні процесуального акта та формується він на підставі норм матеріального права, про що детальніше висвітлюватиметься далі.

Тому у позовній заяві мають зазначатися норми як матеріального, так і процесуального права, на підставі яких суд повинен вирішити матеріальні вимоги позивача чи заперечення відповідача та норми ЦПК, відповідно до яких повинен здійснювати усю процесуальну діяльність, спрямовану на ухвалення законного і обґрунтованого рішення як акта правосуддя, яке також за своєю формою як процесуальний документ суду повинне відповідати вимогам закону.

Доцільно робити посилання не тільки на норми матеріального права, а й норми ЦПК. Таке положення надає вимогам заявника ознак законності і змушує протилежну сторону обґрунтовувати свої вимоги також нормами законодавства, а при відсутності таких посилань заявник або протилежна сторона може зауважити, що вимоги або заперечення проти них не ґрунтуються на нормах законодавства, тому суд має відмовити в їх задоволенні. Відсутність

юридичної освіти кожна сторона може компенсувати залученням до участі у справі кваліфікованого представника.

Зміст прохальної частини залежить від того виду судочинства, а також стадії розгляду справи, на якій подається документ. Зазвичай, у прохальній частині наводяться прохання до суду матеріального і процесуального характеру, наприклад, встановити факт, визнати права та встановити обов'язок тощо. Останні положення впливають з характеру спору, який мав місце на практиці або з тієї мети, яку переслідує заявник, наприклад, при усиновленні дитини тощо.

Процесуальний зміст прохань заявника також може бути різноманітним, наприклад, допитати конкретних осіб як свідків, витребувати документи, скасувати рішення суду першої інстанції тощо. Звернемо увагу на те, що останнім часом на практиці суди просять подавати процесуальні прохання в окремих документах, зокрема про забезпечення позову, що пояснити не важко. Велика кількість справ, що розглядаються судами, призводить до того, що судді знайомляться зі змістом заяви у попередньому судовому засіданні, а до прохальної частини навіть не заглядають. Отже, якщо заявник просить у суду вчинити певні процесуальні дії до судового розгляду, доцільно їх висловлювати в окремій заяві.

Після прохальної частини зазначаються додатки, які додаються до заяви, ставиться підпис особи, яка подала заяву, і дата подання, а не складання документа.

Вимоги, які пред'являються до заяви, викладено у ЦПК, але звернемо увагу на те, що позовні заяви, заяви, апеляційні і касаційні скарги та інші подібні документи супроводжуються сплатою судового збору. Без оригіналів квитанцій про відповідні перерахування, заява, найімовірніше, буде повернута заявнику. Якщо просити суд відстрочити або розстрочити сплату судових витрат та належним чином мотивувати своє прохання, наприклад, якщо особа є пенсіонером, то суд може задовольнити таке прохання.

Крім написання заяв, слід вміти їх належним чином подати, щоб у заявника залишилися докази вчасного подання заяви до суду. Це питання є важливим, коли від перебігу строку залежить можливість розгляду і задоволення заяви. Як свідчить практика, досить часто необхідно доводити не тільки факт подання заяви, а й вчасного його подання. Тому при поданні заяви до суду слід:

- 1) отримати реєстраційний номер заяви;
- 2) можна отримати штамп суду на копії заяви, якщо завчасно буде підготовлено запасний варіант заяви, який залишатиметься у її автора;
- 3) надіслати заяву поштою за замовленням або із зворотним повідомленням про вручення.

Слід зазначити, що кваліфіковано написана позовна заява є гарантією ухвалення законного та обґрунтованого судового рішення.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Підсумовуючи основні положення першого питання лекції, слід акцентувати на тому, що цивільне процесуальне право є самостійною галуззю права в системі права України, характеризується окремим предметом і методом правового регулювання. Як галузь процесуального права, цивільне процесуальне право характеризується також тим, що визначає цивільну процесуальну форму здійснення захисту прав, свобод чи інтересів заінтересованих осіб, які звертаються до суду за захистом.

II. АНАЛІЗ ФАКТИЧНИХ ОБСТАВИН СПРАВИ

Перш ніж скласти процесуальний документ, а саме позовну заяву до суду, особа чи її представник повинні проаналізувати фактичні обставини справи - факти (події, дії, стан), доведення яких (наявність або відсутність) суду має значення для правильного вирішення справи. Із усієї сукупності відомих у справі обставин слід виокремити лише ті факти, які мають юридичне значення, тобто ті, які в силу вказівки на них у нормах законодавства породжують для осіб юридичні наслідки. Отже, особі необхідне встановлення цих фактів з тією метою, щоб у неї виникло, змінилося або припинилося певне суб'єктивне право або юридичний обов'язок.

Так, **фактичні обставини справи** - це ті обставини, які мали місце у певний період життя людини, тобто у дійсності, і які закріплено у законі. Наприклад, якщо дитині на момент посвідчення договору було лише 13 років і 11 місяців, то навіть через рік вона все одно вважатиметься малолітньою на момент вчинення нею правочину. У такому разі її вік має кваліфікуватися як малолітньої, а не неповнолітньої, незважаючи на те, що вона перейшла фактично в інший віковий статус. У нормах законодавства встановлено значний перелік юридичних обставин, з якими пов'язуються певні правові наслідки, регламентовані законом. Тому на поєднанні тих обставин, які мали або мають місце у конкретних правовідносинах, та тих, які передбачені у законодавстві, позивач будує зміст своїх позовних вимог. Аналогічно, але із зовсім протилежною задачею відповідач визначає заперечення проти позовних вимог позивача.

Отже, перш ніж написати процесуальний акт особа повинна зібрати усю наявну інформацію про фактичні обставини справи. Деякі вчені називають таку діяльність набором фактів - обставин реальної дійсності, які було з'ясовано у процесі збору інформації. Вказаний елемент становить фактичну основу справи.

Відбір потрібної інформації, з усієї наявної (фактична основа справи) має досить важливе значення для визначення юридичного складу справи та повинен у справах позовного провадження здійснюватися у контексті вибору норми матеріального права. Правильний відбір фактичних обставин справи можливий лише завдяки аналізу диспозиції норми (норм) матеріального права, яка регламентує конкретні правовідносини. Це зумовлено тим, що у диспозиції норми матеріального права закріплюється саме правило поведінки, зазначено права та обов'язки сторін правовідносин, що регламентується даною нормою.

Диспозиція - це суть правової норми, оскільки вона вказує на форму поведінки суб'єкта права, яка безпосередньо тягне за собою юридичні наслідки. Відповідно до диспозиції норми матеріального права особа має з'ясувати коло обставин, які потрібно встановити суду (їх наявність або відсутність) для вирішення спору чи вирішення іншого правового питання (вирішення справи окремого провадження). Тобто із норми матеріального права слід виокремити юридичний склад справи та під нього підвести фактичні обставини справи. По-

перше, саме особа повинна довести суду ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог та заперечень. Доведення таких обставин можливе лише при допомозі доказів, які саме особа повинна подати суду на підтвердження кожної обставини, зазначеної у її позовній заяві (підстави позову) чи у запереченнях проти позову. Особа повинна подати ці докази суду та зазначити про них у позовній заяві, бо суд лише на підставі доказів встановлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення сторін.

У позовній заяві є й інша складова, яка іменується мотивувальною частиною процесуального акта, тобто особа ті обставини, які вона виклала в описовій частині повинна довести суду (їх наявність або відсутність) на підставі доказів. Тому абсолютні факти можуть підтверджуватися безспірними доказами: реєстрація шлюбу - свідоцтвом про реєстрацію шлюбу, народження дітей — свідоцтвом про народження, а інші факти, які мають значення для справи, мають доводитися позивачем за допомогою доказів, які повинні бути допустимими та належними або спростовуватися протилежною стороною у справі на підставі інших доказів.

Щодо окремого провадження, то процесуальні документи - заяви - повинні також відповідати загальним вимогам щодо змісту та форми позовної заяви згідно зі ЦПК, з певними винятками, передбаченими у спеціальних нормах, що регламентують зміст заяв за окремими категоріями справ окремого провадження.

Тому при написанні процесуального акта окремого провадження - заяви потрібно враховувати:

- норми матеріального закону залежно від мети встановлення юридичного факту;
- загальні норми ЦПК;
- спеціальні норми ЦПК, які регламентують специфіку розгляду даної категорії справ у порядку окремого провадження.

Іншими словами юридичний склад справи передбачає проведення правової кваліфікації фактичних обставин та вибір норм права, на підставі яких суд повинен вирішити справу.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Згідно з аналізом ЦПК та теорією цивільного процесу у позовній заяві виділяється так звана описова частина, у якій мають бути згруповані усі юридичні факти, які складають фактичну основу справи. Ця частина процесуального акта - позовної заяви характеризується тим, що у ній усі юридичні факти мають бути викладені за критерієм послідовності та переконливості. У позовній заяві не повинно існувати зайвих обставин, які не стосуються розглядуваного спору. Істотною помилкою описової частини юридично необізнаних осіб є те, що вони значну увагу приділяють своїм враженням, думкам, які не мають юридичного значення і судом не будуть

враховані. Такі пояснення можуть бути висловлені під час слухання справи, а не викладатися у позовній заяві.

III. ФОРМУВАННЯ ПРЕДМЕТА ДОКАЗУВАННЯ І ЗМІСТУ ПОЗОВНИХ ВИМОГ У СПРАВІ.

Слід звернути увагу на такий елемент позову, як його предмет. У цьому контексті також доцільно звернутися до ЦПК, де йдеться лише про зміст позовних вимог, а термін «предмет» не згадується. Щодо предмета позову, то він також тісно пов'язаний з нормами матеріального права. На думку вченого-процесуаліста М.Й. Штефана, предметом позову є та його частина, яка характеризує матеріально-правову вимогу позивача до відповідача, щодо якої він просить ухвалити судове рішення⁶. При цьому вчений уточнює та зазначає у дужках, що у законодавстві під предметом розуміють зміст позовних вимог та робить посилання на ЦПК. Далі він зазначає, що ця частина позову опосередковується спірними правовідносинами - суб'єктивним правом і обов'язком позивача та відповідача та робить висновок, що предмет позову повинен мати правовий характер і впливати з певних матеріально-правових відносин. Але це теоретичні положення, які нині повинні знайти своє адекватне закріплення у законі. Необхідність такого закріплення зумовлена тим, що не завжди особам, права яких порушено та оспорюються чи невизнані, фахівці складають заяви до суду, а такі заяви може писати пересічний громадянин, який не знає, що таке предмет та підстави позову.

Правильний аналіз фактичних обставин справи та встановлення юридичного складу справи (проведення правової кваліфікації) має важливе значення у подальшому для формування предмета доказування, який складається з:

- підстав позову - юридичних фактів, якими позивач обґрунтовує свої вимоги;
- підстав заперечень проти позову - юридичних фактів, якими відповідач обґрунтовує свої заперечення проти позову
- та інших фактів, які мають значення для справи.

Формуючи найбільш широкий предмет доказування (доведення) у справах позовного провадження слід брати до уваги такі правові аспекти, які у сукупності підлягають доведенню. Не можна припускати, що відповідач погодиться однозначно з ними, тому перед поданням позовної заяви доцільно визначити найбільш загальні положення, які підлягають доведенню.

В теорії цивільного процесу виділяють ще один елемент позову, до якого відносять зміст позову. Так, змістом позову є звернена до суду вимога позивача про здійснення судом певних дій із зазначенням способу судового захисту. Віднесено:

- визнання права;
- визнання правочину недійсним;
- припинення дії, яка порушує право;
- відновлення становища, яке існувало до порушення;
- примусове виконання обов'язку в натурі;
- зміна правовідносин;

- припинення правовідносин;
- відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди;
- відшкодування моральної (немайнової) шкоди;

Проте слід враховувати й інші положення цієї норми про те, що суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом (спеціальним). У цих положеннях закону зазначається про те, що при здійсненні своїх прав особа зобов'язана утримуватися від дій, які могли б порушити права інших осіб, завдати шкоди довкіллю або культурній спадщині, не допускаються дії особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах, при здійсненні цивільних прав особа повинна додержуватися моральних засад суспільства, не допускаються використання цивільних прав з метою неправомірного обмеження конкуренції, зловживання монопольним становищем на ринку, а також недобросовісна конкуренція.

Тому при визначенні змісту позову (позовних вимог) особи, які складають процесуальні акти повинні враховувати положення матеріального права щодо способів судового захисту, передбачених ст. 16 ЦК.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Підсумовуючи вищесказане слід акцентувати на тому, що правильний аналіз фактичних обставин справи та встановлення юридичного складу справи (проведення правової кваліфікації) має важливе значення у подальшому для формування предмета доказування, який складається з:

- підстав позову - юридичних фактів, якими позивач обґрунтовує свої вимоги;
- підстав заперечень проти позову - юридичних фактів, якими відповідач обґрунтовує свої заперечення проти позову
- та інших фактів, які мають значення для справи.

IV. ДОВЕДЕННЯ І ДОКАЗУВАННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ТА ОБСТАВИНИ, ЯКІ НЕ ПІДЛЯГАЮТЬ ДОКАЗУВАННЮ (ДОВЕДЕННЮ).

У теорії цивільного процесу щодо інституту доказів вченими вживаються різні терміни, а у законодавстві немає послідовності у понятійному апараті.

Так, у теорії цивільного процесу йдеться про предмет доказування, а у законодавстві зазначається про те, що сторона повинна довести, а не доказати свої вимоги та заперечення.

У цьому контексті слід розрізняти такі терміни, як «процес доказування», «процес доведення», «предмет доведення».

Процес доказування, на думку М.Й. Штефана, це пізнавальна і розумова діяльність суб'єктів доказування, яка здійснюється в урегульованому цивільному процесуальному порядку і спрямована на з'ясування дійсних обставин справи, прав та обов'язків сторін, встановлення певних обставин шляхом ствердження юридичних фактів, зазначення доказів, а також подання, прийняття, збирання, витребування, дослідження і оцінки доказів. Тобто цим вченим на перше місце ставиться пізнавальна та розумова діяльність суб'єктів доказування. Погоджуючись із визначенням, слід зазначити, що така діяльність реально не може бути здійснена у врегульованому Цивільним процесуальним кодексом порядку, тому що при доведенні вимог чи заперечень проти позову використовуються закони логіки та психології, але вони не можуть регламентуватися на законодавчому рівні.

ЦПК чітко встановлює, що існування певних обставин треба довести, а не тільки доказати. У дореволюційному законодавстві було закріплено поняття «доводи». «Доводи в широкому змісті - все, що сторона приводить на захист своїх прав та на спростування прав супротивника, зокрема, це сторонні пояснення і висвітлення з відомої сторони обставин справи і підкріплюючі їх докази, без яких пояснення і висвітлення багатьох обставин, та доказів можуть бути незрозумілі суддям, неправильно розтлумачені і замість того, щоб слугувати на користь особі, що їх подала, будуть використані як зброя проти неї».

Виходячи із теорії цивільного процесу та законодавства автори Фурса С.Я., Цюра Т.В. пропонували розмежувати поняття «доказування» та «доведення». Закріпити за поняттям «процес доказування» лише зміст щодо таких процесуальних дій, як збирання, витребування (для адвокатів, прокурорів) і подання суду доказів особами, які беруть участь у справі. Усі інші дії, що спрямовані на забезпечення сприятливого для сторони рішення суду слід вважати процесом доведення, а не доказування. Поняття «доведення» потрібно вважати більш широким і таким, що містить у собі поняття «доказування».

Наприклад, коли одна із сторін клопотатиме про допит свідка, який є її родичем, то інша сторона, за загальним правилом, не може відвести такі

показання, оскільки такі показання за ЦПК та виходячи із обставин справи є належними доказами та допустими засобами доказування, але вправі висловити з цього приводу свої заперечення та міркування. Та лише суд остаточно вирішує питання про належність доказів до справи та їх допустимість. При цьому така ситуація фактично не є доказуванням, оскільки вона базуватиметься на розумовій діяльності та узагальнюватиме досвід судді щодо допиту близьких родичів як свідків, на природу свідчень яких негативно може впливати родинний зв'язок із стороною. Крім того, сформульовані у ЦПК такі процесуальні дії, як подання доводів, міркувань та заперечень, слід вважати доведенням, а не доказуванням. Доведення складається із процесу доказування та розумової і процесуальної діяльності, спрямованої на формування у судді переконання в достовірності юридичних обставин справи та на цій підставі обґрунтованості вимог сторони. Розумова діяльність сторін не може підпорядковуватися вимогам процесуального закону, але потрібно регламентувати в ЦПК процедуру висловлювання в процесі певних результатів такої розумової діяльності: доводи, міркування, заперечення. Якщо заперечення проти позову регламентуються процедурою розгляду справи, то вони можуть висловлюватися на різних стадіях процесу у різних формах, наприклад, на стадіях попереднього судового засідання, підготовки справи, заперечення можуть висловлюватися на різних етапах розгляду справи по суті (судовий розгляд).

Також потрібно звернути увагу, що поняття «доводи» в тому чи іншому значенні вживаються також у нормах, що регламентують процедуру розгляду справ у апеляційній та касаційній інстанціях. Так, з аналізу ЦПК можна дійти висновку, що під доводами законодавцем розуміється: обґрунтування апеляційної скарги, тобто у чому полягає незаконність і (або) необґрунтованість рішення або ухвали суду (неповнота встановлення обставин, які мають значення для справи, внаслідок необґрунтованої відмови у прийнятті доказів, неправильного їх дослідження чи оцінки, неподання доказів з поважних причин та (або) неправильне визначення відповідно до встановлених судом обставин правовідносин); нові обставини, які підлягають встановленню, докази, які підлягають дослідженню чи оцінці, обґрунтування поважності причин неподання доказів у суд першої інстанції, заперечення проти доказів, використаних судом першої інстанції.

Як бачимо, у цій нормі закладено здебільшого наслідки розумової діяльності, оскільки, крім доведення, треба ще й обґрунтувати у чому полягає неправильність рішення, ухвали суду, обставини справи та закон, яким спростовується рішення суду.

Ув'язуючи процес доказування, процес доведення та предмет доведення безпосередньо зі структурою процесуального акта (позовної заяви) слід зазначити, що він формується поступово та може піддаватися зміні протягом усього розгляду справи, останнє положення зумовлено тим, що позивач має право протягом усього розгляду справи по суті змінити предмет або підстави позову, збільшити або зменшити розмір позовних вимог. Тому на момент

написання позовної заяви формується лише частина предмета доведення, а саме - юридичні факти - підстави позову, тобто обставини, якими позивач обґрунтовує свої вимоги у позовній заяві. Далі після пред'явлення позову починає формуватися друга складова предмета доведення - підстави заперечень проти позову, а саме - юридичні факти, якими позивач обґрунтовує свої заперечення проти позову. Крім того, у предмет доведення входять інші обставини, які позивач повинен зазначити у своїй позовній заяві - наявність підстав звільнення від доказування.

Щодо самого процесу доведення обставин справи, то він повинен здійснюватися на підставі належних доказів та допустимих засобів доказування. Правильність визначення таких доказів також залежить від підстав позову або заперечень проти позову та тісно пов'язано з нормами матеріального права та впливає із них.

Фактично, належність доказу до справи можна перевірити за допомогою простої формули: якщо доказ підтверджує певну юридичну обставину, то ця обставина має бути зазначена у позовній заяві або у запереченнях проти позову, а також збігатися з відповідною обставиною в законодавчій нормі, на яку також має зробити посилання той суб'єкт, який подає відповідний доказ. У противному разі такий доказ не стосується справи. Наприклад, коли позивач посилається на те, що заповіт був посвідчений у стані недієздатності особи, то лікарські довідки, показання свідків не можуть братися судом до уваги, оскільки єдиним належним доказом може стати рішення суду про визнання такої особи недієздатною, яке набрало законної сили. Так, згідно зі ст. 39 ЦК, недієздатною особою може визнати лише суд, а наслідки вчинення правочину недієздатною особою та дієздатною фізичною особою, яка у момент його вчинення не усвідомлювала значення своїх дій та (або) не могла керувати ними, різні і регламентовані різними статтями закону, зокрема статтями 225 і 226 ЦК. Тому в цій ситуації можна наполягати на тому, щоб особа, яка подає відповідні докази, уточнила свої вимоги або заперечення проти позову.

Як у нормах матеріального права, так і в нормах ЦПК встановлено вимоги до підтвердження певних юридичних обставин чітко визначеними безспірними доказами.

Отож знання теоретичних апексів належності доказів та допустимості засобів доказування мають істотний вплив на складання процесуального акта, від правильності якого у майбутньому залежатиме саме судове рішення.

ВИСНОВКИ З ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ:

Підсумовуючи вищесказане слід акцентувати на тому, що кожна сторона сама повинна довести суду підставу своїх вимог та заперечень, а це можна зробити при належному формуванні позивачем (при поданні позовної заяви чи протягом розгляду справи по суті - при зміні чи уточненні позовних вимог), а відповідачем - при висуненні заперечень проти позову, предмета доказування. Формування предмета доказування (доведення) у справі є необхідним етапом

при складанні процесуального акта та формується він на підставі норм матеріального права, про що детальніше висвітлюватиметься далі.

Тому у позовній заяві мають зазначатися норми як матеріального, так і процесуального права, на підставі яких суд повинен вирішити матеріальні вимоги позивача чи заперечення відповідача та норми ЦПК, відповідно до яких повинен здійснювати усю процесуальну діяльність, спрямовану на ухвалення законного і обґрунтованого рішення як акта правосуддя, яке також за своєю формою як процесуальний документ суду повинне відповідати вимогам закону.

Доцільно робити посилання не тільки на норми матеріального права, а й норми ЦПК. Таке положення надає вимогам заявника ознак законності і змушує протилежну сторону обґрунтовувати свої вимоги також нормами законодавства, а при відсутності таких посилань заявник або протилежна сторона може зауважити, що вимоги або заперечення проти них не ґрунтуються на нормах законодавства, тому суд має відмовити в їх задоволенні. Відсутність юридичної освіти кожна сторона може компенсувати залученням до участі у справі кваліфікованого представника.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

У лекції розглянуті окремі теоретичні питання цивільного процесуального права, положення чинного цивільно-процесуального законодавства відповідно до Конституції України, Цивільного процесуального кодексу України від 18 березня 2004 р. (у редакції від 3 серпня 2010 р.), Закону України «Про судоустрій та статус суддів» від 7 липня 2010 р. № 2453-VI (2453-17), інших законів України.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ:

1. Вивчаючи дану тему, **студенти магістратури повинні навчитися:** відтворювати основні поняття цивільного процесу; аналізувати законодавство, відповідно до якого суд вирішує справи; давати характеристику цивільно-процесуальних інститутів, посилаючись на норми ЦПК.

складати процесуальні документи: позовні заяви із спорів, що виникають з цивільних та сімейних правовідносин.

2. Питання для самоперевірки та контролю засвоєння знань:

1. Поняття цивільного процесуального права, цивільного процесу, цивільного судочинства України.

2. Предмет цивільного процесуального права, предмет цивільного судочинства.

3. Завдання цивільного судочинства.

4. Поняття правосуддя у цивільних справах.

5. Метод цивільного процесуального права.

6. Джерела цивільного процесу.

7. Законодавство про цивільне судочинство: основні положення щодо його застосування.

8. Конституція України як джерело цивільного процесуального права.

9. Міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, як джерела цивільного процесуального права.

10. Цивільний процесуальний кодекс України, його характеристика.

11. Законодавство, відповідно до якого суд вирішує цивільні справи.

12. Співвідношення цивільного процесуального права з іншими галузями права.

13. Місце цивільного процесу в правовій системі України.

14. Сучасні проблеми науки цивільного процесуального права.